

Іржавська А. П.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ
ЗАНЯТЬ З КУРСУ «ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ
ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НОВОГО ЧАСУ»
(постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід
початку XX ст.)**

Черкаси – 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

ІНІ міжнародних відносин, історії та філософії

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Іржавська А. П.

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ
ЗАНЯТЬ З КУРСУ «ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ
ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НОВОГО ЧАСУ»
(постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід
початку XX ст.)**

для студентів спеціальностей 014 Середня освіта (Історія); 032 Історія та археологія ОС «бакалавр»

Черкаси – 2023

УДК 94(100)''17/...19''(07)
І 79

Рецензенти:

докторка історичних наук, професорка кафедри всесвітньої історії
Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського університету імені
Бориса Грінченка
О. О. Драч

кандидатка історичних наук, доцентка кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин Черкаського національного університету ім. Богдана
Хмельницького
Т. В. Терещенко

Науковий редактор

кандидатка історичних наук, доцентка, завідувачка кафедри всесвітньої
історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету ім.
Богдана Хмельницького
Кіреєва В.О.

Іржавська А. П.

І 79 Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн
Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» (постсередньовічний Схід
XVIII ст. – колоніальний Схід початку ХХ ст.) : для студентів
спеціальностей 014 Середня освіта (Історія); 032 Історія та археологія ОС
«бакалавр». Черкаси, 2023. 36 с.

УДК 94(100)''17/...19''(07)

*Затверджено та рекомендовано до друку вченою радою Черкаського
національного університету ім. Богдана Хмельницького (протокол № 10 від
11.05.2023 р.)*

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» має велике науково-теоретичне та практичне значення в системі підготовки бакалавра історії. У процесі вивчення курсу майбутній фахівець ознайомлюється з історією соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку Японії, Індії, Кореї, Імперії Цин, Османської імперії, Іраку, Афганістану, країн Південно-Східної Азії, країн Латинської Америки, арабських країн, народів Тропічно-Екваторіальної та Південної Африки у постсередньовічний, передколоніальний і колоніальний періоди, їхньою боротьбою за свою незалежність, змінами в соціальній структурі населення, діяльністю перших політичних партій, особливостями духовної культури, місцем і роллю країн Азії, Африки та Латинської Америки в міжнародних відносинах періоду нового часу.

Згідно з навчальним планом курс вивчається в обсязі 90 год. (3 кредити), з них: аудиторних – 36 год., з них лекцій – 18 год., семінарських занять – 18 год., самостійної та індивідуальної роботи – 54 год. Методичні рекомендації охоплюють матеріал, який вивчається у 6 семестрі на третьому курсі стаціонарної форми навчання ННІ міжнародних відносин, історії та філософії (постсередньовічний Схід в кінці XVII ст. – колоніальний Схід у першій третині XX ст.). Порядок вивчення курсу визначено робочою програмою, яка побудована за вимогами кредитно-модульної (модульно-рейтингової) системи організації навчального процесу у вищих закладах освіти.

Необхідні знання та навички опановуються студентами шляхом проведення з ними навчальних занять у формі лекцій, семінарських занять, а також індивідуальних занять, консультацій і самостійної роботи.

Готуючись до семінарських занять з курсу, студенти повинні усвідомити, що неєвропейський світ і традиційний Схід – поняття не ідентичні. Під терміном «Схід» мова йде про країни Азії та Африки зі східнодеспотичними реаліями розвиткових пріоритетів. При цьому дещо осторонь залишається Латинська Америка і деякі інші регіони світу, тому історія Сходу все ж залишається типовим зразком для розуміння традиційної основи всього неєвропейського світу.

Розкриваючи питання семінарських занять, студенти повинні пам'ятати, що період трансформації традиційної внутрішньої структури Сходу, що вимушений був пристосовуватися до нових реалій колоніального капіталістичного світового ринку, розпочався лише у XIX ст. З'ясовуючи особливості розвитку країн Сходу в кінці XIX ст. – на початку XX ст., студентам варто прослідкувати основні ідеологічні концепції колоніалізму, типи колоніального управління, форми колоніальної експлуатації, визрівання національно-визвольних рухів та антиколоніальної боротьби.

У XIX ст. колоніальна експансія призвела до ліквідації замкнутості регіонів і розпочався процес модернізації східних суспільств. Модернізація охопила майже всі сфери суспільного життя: економіку,

суспільно-політичні структури, освіту, науку і техніку. Особливо складно проходила модернізація в галузі культури. Студенти повинні чітко з'ясувати основні напрямки модернізації країн афро-азійського регіону.

Об'єктивно оцінити характер подій в регіонах Азії та Африки у зазначений період студентам дозволить відмова від звичного погляду на Схід, як на «недорозвинений» у порівнянні із Заходом. Багато дослідників говорять про відставання Сходу від Заходу, починаючи з ХІХ ст. Проте Схід розвивався своїм шляхом: протягом постсередньовічного періоду і періоду нового часу він відстоював і зберігав свої цінності.

Самостійно готуючись до семінарських занять, студенти повинні обов'язково опрацювати джерельні матеріали; вміти аналізувати їх, робити висновки та узагальнення. Вивчаючи тему, студент має змогу перевірити свої знання шляхом відповідей на контрольні запитання до теми та шляхом виконання поточної тестової роботи (тренувальні тести подані до всього курсу). Додатковим є такий вид роботи, як підготовка реферату або есе. З цією метою у виданні міститься перелік додаткових тем (студенти обирають теми самостійно), а також загальний рекомендований список літератури, що дозволить виконати цей вид роботи ефективно і якісно.

Підсумкова форма контролю – екзамен.

ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття № 1-2

Тема: «Імперія Цин в XVII–XIX ст. Перетворення Китаю на напівколоніальну державу»
(4 години)

***Мета:** з'ясувати особливості становища Китаю після завершення епохи середньовіччя; простежити процес поступового перетворення Китаю на напівколоніальну державу; розкрити передумови, причини та наслідки Першої та Другої Опіумних війн; вказати на причини, наслідки та історичне значення повстання тайпінів у Китаї.*

План

1. Соціально-економічне і суспільно-політичне становище Китаю в першій половині XVIII ст.
2. Державний лад Імперії Цин. Державна ідеологія. Внутрішня та зовнішня політика маньчжурів.
3. Припинення зовнішніх зв'язків та ізоляція Китаю (XVIII – початок XIX ст.).
4. Перша Опіумна війна (1840–1842 рр.), її наслідки.
5. Повстання тайпінів 1850–1864 рр. у Китаї.
6. Друга Опіумна війна Англії та Франції проти Китаю, її наслідки.

Понятійний апарат:

Династія Мін, феномен «селянських повстань», повстання Лі Цзи-чена, таємні товариства, У Сань-гуй, династія Цин, богдыхан Кансі (1662–1723), шеньши, автаркія, самоізоляція, перша місія Маккартнея 1793 р.; Нанкінський договір 1842 р., лян, «любу», право екстериторіальності, сеттельменти, тайпін, Хун Сюцюань (1814–1864 рр.), «Товариство поклоніння Богу», Тяньцзінський договір 1858 р, бей-ван, ван, дун-ван, конфуціанство, кулі, Тяйпін Тяньго, тянь-ван.

Тема реферату:

Таємні товариства в Китаї періоду нового часу.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати соціально-економічну, етнополітичну та культурно-релігійну ситуацію в імперії Цин в період постсередньовіччя.
2. Як відбулося маньчжурське завоювання Китаю?
3. Як і коли завершилося формування територіальних меж Цинської імперії?
4. Вказати на особливості державного устрою Китаю в середині XVII ст.
5. Які напрямки мала зовнішня політика Цинів в середині XVII – в кінці XVIII ст.?
6. Чому активізація таємних товариств у Китаї відбулася у XVIII ст.?

7. Які причини і наслідки народного повстання 1796–1804 рр.
8. Якими були причини і наслідки Першої Опіумної війни для Цинської імперії?
9. Доведіть, що нерівноправний Нанкінський договір 1842 р. розпочав процес перетворення Китаю на напівколонію західних держав.
10. Коли відбулося повстання тайпінів?
11. Проаналізувати релігійно-ідеологічну доктрину тайпінів.
12. Коли було утворено державу Тайпін Тяньго?
13. Що таке «Земельна система Небесної династії»?
14. Коли розпочалася Друга Опіумна війна?
15. У чому полягала суть Пекінських угод?
16. Коли і чому почала руйнуватися політична цілісність централізованої Цинської імперії?
17. Чому тайпінське повстання та інші антиурядові народні повстання середини ХІХ ст. зазнали поразки?
18. Поясніть, що таке «політика самопосилення».
19. Коли відбулися і які мали наслідки франко-китайська та японо-китайська війни?

Методичні рекомендації:

Готуючись до семінарського заняття, студенти повинні усвідомити, що Імперія Цин була утворена в 1644 р. в результаті грандіозних маньчжурських завоювань і являла собою одне із найпотужніших держав тогочасного світу. Далі слід розглянути загальну характеристику адміністративного поділу, державного устрою та системи станів імперії. Потрібно вказати на особливості соціально-економічного розвитку Китаю у постсередньовічний період. Варто зазначити, що важливим напрямком внутрішньої політики був курс на ліквідацію міжнаціональної маньчжуро-китайської напруженості в суспільстві, яка загрожувала Цинській державі соціальними катаклізмами. Висвітлити зовнішню політику як агресивну і завойовницьку по відношенню до сусідніх держав. Зазначити, що здійснювалася послідовна політика в напрямку ізоляції країни від небажаних зовнішніх впливів. Концепція «Серединної імперії». «Закриття» Китаю і політика капіталістичних держав. Пояснити, чому імперія Цин остаточно перейшла до політики самоізоляції (хайцзінь). Вказати на причини активізації селянських рухів та народних повстань (селянська війна середини ХVІІ ст., її наслідки). Варто зауважити, що в цей період посилюється активізація діяльності таємних товариств, програми яких спонукали до народних повстань, заворушень та виступів кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. Проаналізувати причини та наслідки селянського повстання секти «Білого Лотоса» у Китаї 1796–1804 рр.

Розглянути спроби Англії встановити контакти з Китаєм шляхом посольських місій лорда Маккартнея та лорда Амхерста, проаналізувати їх та вказати на наслідки, використовуючи джерела. Слід врахувати те, що серія нерівноправних договорів, нав'язаних Цинам після Першої світової війни, змінила імперію і призвела до внутрішньополітичної та соціально-

економічної кризи. Необхідно вказати на низку причин, які спонукали селян до масових виступів, котрі переросли у найпотужніше селянське повстання XIX ст. Зупинитися на характеристиці особистості лідера повстання, сільського вчителя Хун Сюцюаня, діяльність якого розпочалася з організації товариства «Вшанування Небесного Владики» (Байшандіхуей) та написання для своїх послідовників відповідних гімнів і повчань релігійно-електичного характеру (формально вони вважали себе християнами). Для глибшого вивчення теми варто детально дослідити політичну програму повстанців, проаналізувати соціальні реформи. Вказати на дату та умови проголошення Тайпін Тяньго («Небесної держави великого благоденства») та проголошення м. Тяньцзін («Небесна столиця») – столицею Китаю. Довести, що Тайпін Тяньго являло собою воєнно-теократичну деспотичну монархію з тоталітарним відтінком. Дати характеристику суспільного та державного ладу Тайпін Тяньго.

Далі слід розглянути причини, події та наслідки Другої Опіумної війни, її вплив на подальший хід Тайпінського повстання. Вказати на причини занепаду і поразки тайпінського руху та розгром Тайпін Тяньго: релігійне забарвлення повстання, політична обмеженість селянської маси, внутрішні протиріччя у таборі тайпінів.

Підсумовуючи, слід зазначити, що внаслідок безперервних воєн Цинська імперія протягом XVIII ст. суттєво розширила свої кордони, однак політика самоізоляції посилювала її економічну та військово-технічну відсталість.

Література

1. Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.): навч. посібник. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
2. Збірник документів з нової історії країн Азії та Африки: Навчально-методичний посібник / упоряд.: О. Ковальков, В. Філоретов. Кіровоград, 2012. 191 с. <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/yyfwgvLbZKpdv0e>
3. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
4. Іржавська А. П. Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» (постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід початку XX ст.) : для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.020302 – історія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 48 с.
5. Кириченко В. П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 168 с.
6. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.
7. Колоніалізм в історії країн Сходу (Актуальні проблеми вивчення): Навчально-методичний посібник / упор. О. Ковальков. Кіровоград, 2014 <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/nAcq12Sd6qiORY7>

8. Поп І. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI поч. – XX ст.). Академія, 2012. 376 с.
9. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки : Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). Київ : Либідь, 2007.
10. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2 т. Київ, 1995. Т. 1–2.
11. Шлапак А. Хронологічні таблиці з Нової історії країн Азії та Африки (кін. 16 – поч. 20 ст.). Київ : Саміт-Книга, 2018. 464 с.
12. Янів М. Історія Китаю. Від найдавніших часів до наших днів. Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2019.

Семінарське заняття № 3

Тема: «Соціально-економічний та політичний розвиток Японії в XVII–XIX ст.»
(2 години)

***Мета:** простежити становище Японії у постсередньовічний період; з'ясувати причини ізоляції країни від зовнішнього світу; вказати на причини, наслідки та історичне значення «Реставрації Мейджі».*

План

1. Соціально-економічне та політичне становище Японії за часів Токугавської держави.
2. Ізоляція країни та експансія капіталістичних країн в Японію.
3. Передумови та рушійні сили революції 1867–1869 рр.
4. «Реставрація Мейджі» в Японії.

Понятійний апарат:

Мікадо, сьогун, «спадкові дайме» («фудай дайме»), «сторонні дайме» («тодзама дайме»), автаркія, система заручництва, Едо, Кіото, Осака, Десіма, система «п'ятидвірок», договір «про мир і дружбу», закон «Про 4 стани», принц Арісугава, Муцухіто.

Тема реферату:

Соціально-економічні реформи в Японії в останній третині XIX – на початку XX ст.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Якою була політична та економічна ситуація в Японії після завершення епохи середньовіччя?
2. Який характер мала боротьба за об'єднання Японії?
3. Проаналізувати спроби стабілізаційних реформ у постсередньовічній Японії. Чому всі вони зазнали невдачі?
4. Що таке «політика самоізоляції» (сакоку)?
5. Охарактеризувати внутрішню політику дому Токугава в XVII – на початку XVIII ст.

6. Які були причини і наслідки хвилі селянських повстань 80-х рр. XVIII ст.?
7. Як прослідковувалися ріст антитокугавської опозиції і криза влади?
8. Коли і як відбулося насильницьке «відкриття» Японії?
9. Що таке «Ансейські угоди»?
10. Розкрийте причини, сутність і наслідки «Реставрації Мейджі».

Методичні рекомендації:

На зламі XVII–XVIII ст. Японія потрапила у пастку максимального рівня суспільно-господарського розвитку, базованого на засадах традиційної структури східного типу, консервації стагнаційних процесів, що остаточно перевело соціально-економічний та політичний розвиток країни зі стану середньовічної динаміки у стан постсередньовічної інволюції. Дати коротку характеристику розвитку Японії на початку нового часу: господарський та соціальний устрій, становище селянства, народні рухи, розвиток міст, ріст товарно-грошових відносин, криза влади. Далі слід зазначити про впровадження політики самоізоляції (сакоку), «закриття» країни від будь-яких зовнішніх впливів. Прослідкувати особливості внутрішньої політики дому Токугава, основою якої було збереження існуючого порядку, усталених традиційних форм соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку країни. Зазначити, що спробою розв'язати вузол невідкладних проблем стали стабілізаційні реформи восьмого сьогуна Токугава Йошімуне та регента Мацудайра Саданобу: характеристика та наслідки (найбільшим недоліком реформ було удосконалення застарілого режиму і відкидання навіть самої можливості відходу від традиційних принципів державоустрою).

Студенти повинні усвідомити, які наслідки мало насильницьке «відкриття» Японії західноєвропейськими державами та США за часів «Ансейських угод» 1854–1860 рр., які остаточно розвіяли залишки владного авторитету військово-самурайського режиму всередині японського суспільства. Вказати на те, що режим самурайської диктатури цілком себе вичерпав і остаточно засвідчив крах усіх спроб реформування застарілої системи зсередини. Далі слід проаналізувати причини, хід подій та наслідки революції 1867–1868 рр., зауваживши при цьому, що протягом цих років у Японії відбулася «реставрація» безпосередньо імператорської влади. Зосередити увагу на тому, що «Реставрація Мейджі» («Просвітницьке правління») започаткувала низку грандіозних системних реформ, метою яких було перетворення Японії на рівноправного партнера інших колоніальних імперій тогочасної епохи. Проаналізувати і дати оцінку реформам імператора Муцухіто, вказати на результативність їхнього впровадження в життя. Внаслідок продуманих, а тому вдалих буржуазно-економічних реформ, Японія уже наприкінці 1880-х років із напіваграрної країни перетворилася на індустріальну.

Варто звернути увагу на те, що остання третина XIX ст. в історії Японії була періодом становлення капіталізму і державності. Тому принципове значення для розуміння характеру процесів і змін, які відбувалися в 70–90-х рр. XIX ст. має визначення суті «Реставрації Мейджі» і розуміння специфіки

буржуазної революції в Японії. Вищезазначені процеси – це унікальний досвід зміни формацій, генезису національного капіталізму поза рамками європейського. Розглядаючи проблему розвитку Японії в останній третині ХІХ ст., потрібно простежити прояв наступних особливостей розвитку капіталізму в країнах східної моделі:

- 1) специфічна роль зовнішнього фактора (політика західних країн);
- 2) роль політичної надбудови, як головного фактора прискореного розвитку;
- 3) сприятлива дія соціокультурних факторів, пов'язаних з традиціями.

Джерела

1. З вимог повсталих селян повіту Мінаміайдзу (1868). *Хрестоматія з нової історії*. Частина II. 1870–1918 / За ред. : О. І. Молока, В. О. Орлова. Київ, 1954. С. 403.
2. З вимог повсталих селян до префектури Оіта в січні 1871 р. *Хрестоматія з нової історії*. Частина II. 1870–1918 / За ред. : О. І. Молока, В. О. Орлова. Київ, 1954. С. 403.
3. Статистика селянських повстань за роками. *Хрестоматія з нової історії*. Частина II. 1870–1918 / За ред. : О. І. Молока, В. О. Орлова. Київ, 1954. С. 404.

Література

1. Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Колоніальний Схід (кінець ХІХ – друга третина ХХ ст.): навч. посібник. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
2. Збірник документів з нової історії країн Азії та Африки: Навчально-методичний посібник / упоряд.: О. Ковальков, В. Філоретов. Кіровоград, 2012. 191 с.
<https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/yyfwgvLbZKpdv0e>
3. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
4. Іржавська А. П. Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» (постсередньовічний Схід ХVІІІ ст. – колоніальний Схід початку ХХ ст.) : для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.020302 – історія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 48 с.
5. Кириченко В. П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 168 с.
6. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (ХVІІІ – початок ХХІ століття). Київ, 2018. 388 с.
7. Колоніалізм в історії країн Сходу (Актуальні проблеми вивчення): Навчально-методичний посібник / упор. О. Ковальков. Кіровоград, 2014 <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/nAcq12Sd6qiORY7>

8. Поп І. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI поч. – XX ст.). Академія, 2012. 376 с.
9. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки : Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). Київ : Либідь, 2007.
10. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2 т. Київ, 1995. Т. 1–2.
11. Шлапак А. Хронологічні таблиці з Нової історії країн Азії та Африки (кін. 16 – поч. 20 ст.). Київ : Саміт-Книга, 2018. 464 с.

Семінарське заняття № 4

Тема: «Перетворення Індії на англійську колонію»

(2 години)

***Мета:** вивчити особливості соціально-економічного та політичного розвитку Індії в ранній новий час; вказати на специфіку колоніальної політики Англії в Індії; простежити зародження та формування індійського національно-визвольного руху.*

План

1. Соціально-економічне становище Індії в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.
2. Індія – об'єкт колоніальної політики Франції і Англії. Перетворення Індії на колонію Англії.
3. Становище Індії в середині XIX ст. Наслідки британського панування.
4. Повстання 1856–1859 рр. в Індії, рушійні сили, основні райони повстання. Причини поразки повстання.
5. Формування ідеології національного оновлення Індії. Створення Індійського національного конгресу.

Понятійний апарат:

Ост-Індська компанія, джагіндар, маратхи, англо-майсурські війни, англо-маратхські війни, аграрний закон, панчаяти, Лакшмі Баї – індійська «Жанна д'Арк», сикхи, райати, заміндари, заміндарі, ІНК, Б. Г. Тілак.

Тема реферату:

Роль англійської Ост-Індської компанії в завоюванні Індії.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризуйте становище Індії напередодні активного європейського проникнення в країну.
2. Коли було створено англійську Ост-Індську компанію?
3. Чому в англо-французькому суперництві за домінування в Індії перемогла Англія?
4. Чому Індія не могла встояти перед колоніальною експансією європейців?
5. Коли відбулися англо-майсурські війни? Які вони мали наслідки?

6. Якими були методи колоніального управління?
7. Розкрийте основні причини та наслідки англо-маратхських та англо-сикхських війн у XIX ст.
8. Що ви знаєте про Хартію Ост-Індської компанії?
9. У чому полягала суть податкової системи Британської Індії в XIX ст.?
10. Як відбувалося становлення капіталістичних відносин в Індії в XIX ст.?
11. Який характер мали народні рухи в Індії в першій половині XIX ст.?
12. Які причини і наслідки повстання сипаїв 1857–1859 рр.?
13. Розкрийте сутність нових методів колоніальної політики англійців в Індії в другій половині XIX ст.
14. Що призвело до ліквідації англійської Ост-Індської компанії?
15. Охарактеризуйте процес формування ідеології національного визволення Індії.
16. Коли було створено Індійський національний конгрес?

Методичні рекомендації:

Вивчення даної теми слід розпочати з характеристики політичного та економічного становища Індії в постсередньовічну епоху. Охарактеризувати аграрний лад імперії Великих Моголів; зауважити, що основою економіки було сільське господарство, яке мало доволі високий рівень продуктивності, а урожайність багатьох культур перевищувала аналогічні показники в інших країнах, зокрема і європейські. Прослідкувати роль сільської общини як головної ланки аграрного суспільства з її складною структурою, яка включала в себе декілька соціальних рівнів і цілу систему відносин. Далі слід зосередити увагу на процесі виникнення і розвитку міст, які відігравали роль економічних, адміністративно-політичних і культурних центрів (Делі, Махор, Агра, Ахмадабад). У містах активно розвивалося ремесло, для якого був характерний більш високий рівень техніки і розподілу праці. Зазначити, що для індійської торгівлі був характерний високий рівень розвитку, а міста були центрами торгівельного обміну від місцевого до міжнародного. Вказати на передумови та причини розпаду імперії Великих Моголів: оскільки Великі Моголи утверджували та зміцнювали свою владу «вогнем і мечем», то ця експансія зустрічала опір місцевого населення, тому на завойованих ними територіях час від часу спалахували сепаратистські виступи (антимогольські рухи маратхів, сикхів). Зазначити, що не в меншій мірі розпаду імперії сприяв нищівний набіг іранського шаха Надір-хана (1739 р.), який мав негативні наслідки для розвитку імперії в цілому. Втративши воєнно-політичну єдність, Індія залишалася багатою економічно на природні ресурси, а тому відразу стала об'єктом посиленої експансії з боку європейських колонізаторів: розпочалося англо-французьке суперництво (семилітня англо-французька війна 1756–1763 рр.) за вплив в Індії і початку перетворення її на колонію. Створення англійської Ост-Індської компанії, надання їй повноважень і монопольного права на ведення торгівлі в азійському регіоні. Охарактеризувати процес розбудови та вдосконалення системи колоніального управління. Зауважити, що після втрати англійцями

північноамериканських колоній Індія стала для них головним об'єктом колоніальної активності. Зокрема, перша половина XIX ст. було досить важливим етапом становлення британського колоніального панування. Прослідкувати причини та наслідки англо-маратхських та англо-сикхських війн. Охарактеризувати особливості колоніальної політики Англії в Індії: прийняття нових хартій, податкові системи, становлення капіталістичних відносин, наслідки культурної політики.

Вказати на те, що, завершивши військово-політичне завоювання Індії, англійці вирішили з метою збільшення колоніальних прибутків здійснити певні заходи щодо модернізації країни, однак традиційна індійська цивілізаційна система східного типу вперто не бажала здавати свої позиції. Зазначити, що в середині XIX ст. виникли передумови для зародження індійського національного відродження та активізації національно-визвольного руху. Погіршення становища народних мас напередодні повстання призвело до низки народних рухів середини XIX ст. в Індії: падіння рівня життя, гноблення з боку британської колоніальної адміністрації, підвищення розмірів податків. Зробити акцент на тому, що народно-визвольне повстання сипаїв в Індії 1857–1859 рр. стало демонстрацією цілковитої безперспективності цієї боротьби, оскільки воно стало останньою спробою Індії повернутися до постсередньовічних реалій традиційної східнодеспотичної системи. Зазначити, що прямим наслідком повстання стало спрощення Ост-Індської компанії в 1858 р., а в 1877 р. англійська Ост-Індська компанія була ліквідована в зв'язку з тим, що британська королева Вікторія перейняла на себе титул імператриці Індії, чим завершила формальну інкорпорацію країни в систему Британської колоніальної імперії.

Література

1. Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.): навч. посібник. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
2. Збірник документів з нової історії країн Азії та Африки: Навчально-методичний посібник / упоряд.: О. Ковальков, В. Філоретов. Кіровоград, 2012. 191 с.
<https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/yyfwgvLbZKpdv0e>
3. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
4. Іржавська А. П. Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» (постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід початку XX ст.) : для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.020302 – історія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 48 с.

5. Кириченко В. П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 168 с.
6. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.
7. Колоніалізм в історії країн Сходу (Актуальні проблеми вивчення): Навчально-методичний посібник / упор. О. Ковальков. Кіровоград, 2014 <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/nAcq12Sd6qiORY7>
8. Поп І. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI поч. – XX ст.). Академія, 2012. 376 с.
9. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки : Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). Київ : Либідь, 2007.
10. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2 т. Київ, 1995. Т. 1–2.
11. Шлапак А. Хронологічні таблиці з Нової історії країн Азії та Африки (кін. 16 – поч. 20 ст.). Київ : Саміт-Книга, 2018. 464 с.

Семінарське заняття № 5-6

Тема: «**Османська імперія в період реформ (кінець XVIII – початок XIX ст. Бабідський рух в Ірані 1848–1852 рр.)**»
(4 години)

Мета: вивчити особливості становлення Османської імперії в кінці XVIII – на початку XIX ст.; розкрити зміст і наслідки реформ в Османській імперії в зазначений період. Розкрити суть ідеології бабідів, з'ясувати причини, характер та наслідки бабідського руху; охарактеризувати реформи Мірзи Тагі-хана (Еміра Низама), вказати на їх результативність.

План

1. Соціально-економічний та суспільний лад Османської імперії напередодні реформ. Передумови реформ.
2. Спроби реформ в Османській імперії:
  - реформи Селіма III, їх наслідки;
  - реформи Махмуда II, їх наслідки.
3. Перетворення Туреччини на напівколонію капіталістичних держав. Танзимат. Загострення кризи імперії.
4. Характер бабідського руху в Ірані, передумови і причини виникнення.
5. Повстання бабідів, його етапи.
6. Внутрішня і зовнішня політика Мірзи Тагі-Хана.

Понятійний апарат:

«Східне питання», мамлюки, візир, Оттоманська Порта, «балканське питання», халіф, діван, танзимат, воєнно-експансіоністський режим, Кючук-Кайнарджийський мир, Емір Низам, аятолла, баб, Барфоруш, Беян, емір, каджари, клерикальна держава, Куррат-ель-Айн, меджліс, медресе, Молла

Хусейн Бошруйє, Мохаммед алі Барфорушський, мулла, панісламізм, улем, халіф, халіфат, хіджаб, шах.

Теми реферату:

1. Бехаїзм, його суть.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Коли й чому розпочалася криза територіальної цілісності Османської імперії?
2. Розкрийте особливості реформ «нізам-і-джедід» султана Селіма III.
3. Якими були наслідки нововведень Селіма III?
4. Чому європейська дипломатія називала Османську імперію «хворою людиною Європи»?
5. Вкажіть на причини ліквідації яничарського корпусу.
6. Якими були наслідки реформ султана Махмуда II?
7. Розкрийте зміст, значення і наслідки реформ Танзимату.
8. У чому полягали наслідки Кримської (Східної) війни 1853–1856 рр. для Туреччини?
9. Які території внаслідок кризи територіальної цілісності здобули фактичну незалежність від Османської імперії?
10. Розкрийте основні особливості напівколоніального поневолення Османської імперії.
11. Як до влади в Ірані прийшла династія Каджарів?
12. Коли імперія Каджарів потрапила у напівколоніальну залежність від європейців?
13. Розкрийте передумови і причини виникнення бабідського руху.
14. Охарактеризуйте зміст релігійно-ідеологічної доктрини бабізму.
15. Розкрийте суть бехаїзму.
16. Якими були наслідки бабідських повстань в Ірані?
17. Розкрийте основні передумови реформ Еміра Низама.
18. Якими були наслідки реформ?
19. У чому полягала специфіка напівколоніального поневолення Ірану на схилі постсередньовіччя?
20. Між якими країнами велося суперництво за вплив в Ірані?

Методичні рекомендації:

Готуючись до семінарського заняття, студенти повинні усвідомити, що на початку XVIII ст. Османська імперія переживала глибоку кризу воєнно-експансіоністського режиму та територіальної цілісності імперії. Це було пов'язано в деякій мірі з тим, що в цей хронологічний період передові країни Європи вступили на новий шлях розвитку, а в імперії зберігалися традиційні середньовічні форми виробництва, примітивні форми сільського господарства та ремесла. Вказати на той факт, що після гучних поразок кінця XVII ст. османи вперше почали втрачати території, захоплені протягом минулих століть в Європі, що стало наочним проявом принципової зміни в

балансі сил між Сходом і Заходом у бік домінування останнього. Процес реформування розпочав султан Селім III, спробувавши реанімувати державну міць Оттоманської Порти через певну вестернізацію її військово-політичних та культурно-господарських інститутів. Цей курс дістав назву нізам-і-джедід («нова система»). Реформи Махмуда II суттєво відрізнялися від попередніх і були спрямовані на модернізацію османського суспільства, однак їхня результативність у плані реального зміцнення воєнно-політичного потенціалу Порти залишалася мізерною, тому зовнішня політика Османської держави дедалі більшою мірою залежала від зовнішніх чинників. Вказати на те, що наслідки реформ Махмуда II не влаштовували політичну верхівку Порти: проблема державної, воєнно-економічної та культурно-технологічної модернізації оттоманського імперського організму лишалася актуальною. Потрібно чітко зазначити, що спробою розв'язання цієї ситуації стала нова хвиля масштабних нововведень, епоха яких дістала назву Танзимат: проаналізувати і дати оцінку реформам першого і другого періоду Танзимату. Зазначити, що результативність першої хвилі танзиматських реформ була досить скромною, друга ж хвиля реформ виявилася успішнішою і результативнішою.

Проаналізувати детально хід і наслідки кожного із бабідських повстань (1848 р. – Мазандеранське збройне повстання; 1849 р. – Зенджанське повстання; 1850 р. – Нейрізьке повстання). Вказати на причини поразок повстань та занепаду бабідського руху: стихійність; розрізненість і локальність виступів; неузгодженість дій, відсутність чіткої програми; релігійне забарвлення. Уряд вбачав у бабідських повстаннях процес загострення в країні соціальних протиріч, тому вважав за необхідність здійснити реформування усіх галузей суспільства. Ініціатором реформ виступив великий візир (голова уряду) Мірза Тагі-хан, який одночасно обіймав посаду воєначальника і носив титул Емір Низам («князь армії»). Провести аналіз реформ і зазначити, що усі реформаторські проекти Еміра Низама постійно наражалися на супротив представників панівного класу, а тому закінчилися поразкою.

Література

1. Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.): навч. посібник. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
2. Збірник документів з нової історії країн Азії та Африки: Навчально-методичний посібник / упоряд.: О. Ковальков, В. Філоретов. Кіровоград, 2012. 191 с.
<https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/yyfwgvLbZKpdv0e>
3. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
4. Іржавська А. П. Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу»

- (постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід початку ХХ ст.) : для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.020302 – історія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 48 с.
5. Кириченко В. П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 168 с.
  6. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок ХХІ століття). Київ, 2018. 388 с.
  7. Колоніалізм в історії країн Сходу (Актуальні проблеми вивчення): Навчально-методичний посібник / упор. О. Ковальков. Кіровоград, 2014 <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/nAcq12Sd6qiORY7>
  8. Поп І. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI поч. – ХХ ст.). Академія, 2012. 376 с.
  9. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки : Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина ХІХ ст.). Київ : Либідь, 2007.
  10. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2 т. Київ, 1995. Т. 1–2.
  11. Шлапак А. Хронологічні таблиці з Нової історії країн Азії та Африки (кін. 16 – поч. 20 ст.). Київ : Саміт-Книга, 2018. 464 с.

Семінарське заняття № 7

Тема: «Арабські країни і народи Африки у XVII–XIX ст.»

(2 години)

Мета: вказати на соціально-економічне та політичне становище арабських країн Азії та Африки після завершення епохи середньовіччя; розглянути форми колоніального управління африканськими колоніями; простежити становлення ідеології національного звільнення в арабських країнах.

План

1. Арабські країни в складі Османської імперії.
2. Реформи Мухаммеда Алі в Єгипті, їх значення.
3. Колоніальна експансія європейських країн в Африці.
4. Національно-визвольна боротьба народів арабських країн та Африки.

Понятійний апарат:

Мірі, вакуф, мюльк, суннізм, шиїзм, зейдизм, ваххабізм, улеми, сеїди, шейхи, країни Магрибу, Марокканський шерифський султанат, Оманський ібадитський імамат, Єменський зейдитський імамат, мамлюки, Суецький канал, «країна чорних».

Тема реферату:

Особливості та ідеологічні концепції колоніальної політики в Африці.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. У якому політичному та соціально-економічному становищі знаходилися арабські країни Азії (Ірак, Саудівська Аравія, Кувейт, Бахрейн, Катар, Оман, Ємен) на початку нового часу?
2. Охарактеризуйте рівень розвитку арабських країн Африки (Єгипет, Судан, Лівія, Алжир, Туніс, Марокко, Мавританія) на початку нового часу.
3. У чому полягала суть вчення ваххабітів?
4. Розкрийте основні напрямки реформ Мухаммеда Алі в Єгипті, їх наслідки.
5. В яких арабських країнах було встановлено британське панування?
6. Які ви знаєте форми англійської колоніальної присутності в районі Перської затоки в ХІХ ст.?
7. Які форми колоніального управління колоніями на Африканському континенті?
8. Як відбувалося становлення ідеології національного звільнення в другій половині ХІХ ст.?
9. Охарактеризуйте реформи Теодроса ІІ в Ефіопії.
10. Між якими найбільшими країнами-метрополіями було поділено Африканський континент на сфери впливу?

Методичні рекомендації:

Вивчення даної теми слід розпочати із характеристики етнополітичної, соціально-економічної та культурно-релігійної ситуації в Тропічно-Екваторіальній та Південній Африці. Слід вказати, що «Чорна Африка» складалася з історичної області Судан, яка включала в себе африканські савани на південь від Сахари, які простяглися від узбережжя Атлантики до Ефіопського нагір'я. Зазначити, що Судан на початку нового часу перебував у стані ранньодержавного синтезу з елементами іноземної окупації з боку північноафриканських сусідів, за умов активізації колоніальної експансії європейців. Окремо слід розглянути розвиток мусульманських держав Західного (держави Малі, держава Сеґу, халіфат Сокото), Центрального (держави Борну, держава Канем, держава Вагірмі, держава Вадаї) і Східного (мусульманський султанат Дарфур, султанат Сеннар) Судану: розкрити основні особливості їхнього внутрішнього устрою. Спершу Африка викликала інтерес у європейців тільки як джерело постачання невольників, золота, а також різноманітних специфічних товарів – слонових і носорогових бивнів, страусового пір'я, екзотичних тварин та їхніх шкур. Проте основним напрямом європейської колоніальної експансії в Африці на етапі промислово-капіталістичного розвитку стала боротьба за встановлення прямого військово-політичного контролю над «Чорним континентом» з метою його інтенсивнішого економічного використання, як сировинного додатку та ринку збуту. Варто зазначити, що, якщо в Судані та суміжних з ним територіях європейським колонізаторам протистояли політичні державні утворення, то в районі Екваторіальної та Південної Африки жертвами західної експансії стали типові протодержавні вождівства (чіфдоми), створені народами, які не мали розвинених цивілізаційних інституцій, а тому істотно

поступалися своїм поневолювачам рівнем соціально-економічного та воєнно-технологічного розвитку. Вказати, які західноєвропейські держави колонізували території Африканського континенту, охарактеризувати особливості їхнього управління захопленими територіями. Підсумовуючи, потрібно зазначити, що у найвідсталіших регіонах Африки насадження колоніальних порядків супроводжувалося спробами ліквідувати весь комплекс традиційних соціально-економічних відносин з метою обвальної модернізації їх в інтересах світового капіталу.

Література

1. Кримський А. Е. Твори в 5-ти т. / А. Е. Кримський. – Т. 5. Кн. 2. Листи з Сирії та Лівану (1896–1898). К., 1973.
2. Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.): навч. посібник. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
3. Збірник документів з нової історії країн Азії та Африки: Навчально-методичний посібник / упоряд.: О. Ковальков, В. Філоретов. Кіровоград, 2012. 191 с.
<https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/yyfwgvLbZKpdv0e>
4. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
5. Іржавська А. П. Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» (постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід початку XX ст.) : для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.020302 – історія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 48 с.
6. Кириченко В. П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 168 с.
7. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.
8. Колоніалізм в історії країн Сходу (Актуальні проблеми вивчення): Навчально-методичний посібник / упор. О. Ковальков. Кіровоград, 2014 <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/nAcq12Sd6qiORY7>
9. Поп І. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI поч. – XX ст.). Академія, 2012. 376 с.
10. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки : Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). Київ : Либідь, 2007.
11. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2 т. Київ, 1995. Т. 1–2.
12. Шлапак А. Хронологічні таблиці з Нової історії країн Азії та Африки (кін. 16 – поч. 20 ст.). Київ : Саміт-Книга, 2018. 464 с.

Тема: **«Національно-визвольна боротьба народів Латинської Америки в XIX ст.»**
(2 години)

Мета: вивчити передумови та причини національно-визвольної боротьби народів латиноамериканського регіону; охарактеризувати основні етапи визвольної боротьби; простежити еволюцію політики США в Латинській Америці в кінці XIX – на початку XX ст.

План

1. Революція негрів-рабів о. Сан-Домінго.
2. Війна за незалежність іспанських колоній. С. Болівар. Х. Сан-Мартін.
3. Визвольна боротьба в Бразилії, на Кубі, в Мексиці.
4. Політика США в Латинській Америці в кінці XIX – на початку XX ст.

Понятійний апарат:

Іberoамерика, рух «комунерос», Сімон Болівар, Хосе Сан-Мартін, Агустін Ітурбіде, Ріо-де-Ла-Плата.

Тема реферату:

1. Сімон Болівар в історії і політиці.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Коли відбулася революція негрів-рабів о. Сан-Домінго, її наслідки?
2. Вкажіть на передумови та причини війни за незалежність іспанських колоній 1820–1826 рр.
3. Назвіть основні етапи війни за незалежність іспанських колоній, охарактеризуйте їх.
4. Які характерні особливості мав визвольний рух в Бразилії в кінці XIX – на початку XX ст.?
5. Охарактеризувати основні етапи визвольної боротьби кубинського народу в XIX ст. і перші роки республіки.
6. Коли відбулася мексиканська революція?
7. Проаналізуйте наслідки та історичне значення мексиканської революції.
8. Охарактеризуйте політику США в Латинській Америці в кінці XIX – на початку XX ст.

Методичні рекомендації:

Вивчення даної теми слід розпочати із короткої характеристики антиколоніальних рухів в латиноамериканському регіоні напередодні війни за незалежність. Тому варто звернути увагу на загострення соціальних протиріч та активізацію народних рухів в кінці XVIII – на початку XIX ст. Зазначити, що безпосереднім поштовхом до революційного руху в іспанських колоніях стали події 1808 р. у метрополії, коли французькі війська

окупували Іспанію, що й призвело до початку збройної боротьби. Вказати на основні етапи війни за незалежність 1810–1826 рр., дати характеристику кожному. Слід акцентувати увагу на революційних подіях у Венесуелі і Новій Гранаді; Ріо-де-ла-Плате і Чилі; Новій Іспанії і Центральній Америці. Далі слід розглянути похід одного із лідерів визвольної війни Хосе де Сан-Мартіна в Перу і створення Перуанської республіки, уряд якої він очолював в 1821–1822 рр. Варто розглянути особистості лідерів війни за незалежність іспанських колоній, дати коротку характеристику їхній політичній діяльності (Сімон Хосе Антоніо Болівар, Фрінсіско де Міранда, Хосе Марія Морелос-і-Павон, Мігель Ідальго-і-Костілья, Агустін де Ітурбіде, Хосе Хервасіо Артїгас). Вказати на наслідки і значення війни за незалежність іспанських колоній 1810–1826 рр; проаналізувати реакцію європейських держав, США та Росії на результати і наслідки війни.

Варто звернути увагу на особливості диктаторського режиму генерала Порфірію Діаса, який став президентом Мексики в результаті військового перевороту 1876 р. і зауважити, що в особі Діаса перемогу отримали найбільш реакціонерні елементи мексиканського суспільства: латифундисти, духовенство, воєнщина. Далі слід довести, що політика правлячих кіл призвела до різкого загострення класових протиріч і активізації революційного руху. Дати коротку характеристику лідеру опозиції Франсіско Мадері, який очолив революційний рух. Зазначити, що Мадеро і його соратники відіграли важливу роль у поваленні режиму Діаса 7 червня 1911 р., однак не виконали обіцянок, які вони дали народним масам: уряд Мадеро відмовився повернути селянам захоплені у них землі, наполягаючи разом з тим на роззброєнні і розпускові партизанських загонів. Розглянути особливості лютневого перевороту 1913 р.: режим Уерти. Вказати на причини продовження революційної боротьби, відзначити роль її лідерів Сапати, Вілья, Карранси. Зазначити, що проголошення конституції 1917 г. стало завершальним актом мексиканської революції 1910–1917 рр.

Література

1. Кириченко В. П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки / В. П. Кириченко. – К., 2002.
2. Іржавська А. П. Актуальні аспекти історії країн Латинської Америки (XVII – початок XXI ст.) : навчально-методичний посібник / А. П. Іржавська, Т. В. Терещенко. – Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. – 140 с.
3. Іржавська А. П. Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» (постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід початку XX ст.) : для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.020302 – історія / А. П. Іржавська. – Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. – 48 с.
4. Іржавська А. П. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник / А. П. Іржавська, Т. В. Терещенко.

Семінарське заняття №9

Тема: **«Національно-визвольний рух в країнах Сходу на початку ХХ ст.
«Пробудження Азії»**
(2 години)

***Мета:** проаналізувати передумови та причини суспільно-політичних та революційних рухів у країнах Сходу на початку ХХ ст.; охарактеризувати хід і наслідки революцій в Ірані, Туреччині, Китаї, Індії; дати порівняльну характеристику.*

План

1. Іранська революція 1905–1911 рр., її характер і значення.
2. Молодотурецька революція 1908–1909 рр.
3. Революційні події 1905–1908 рр. в Індії.
4. Сінхайська революція 1911–1913 рр. у Китаї, її наслідки.

Понятійний апарат:

Концесія Рейтера, «тютюновий страйк», Бал Гангадхар Тілак, свадеші, сварадж, молодотурки, комітет «Єднання і прогрес», Абдул-Гамід II, режим Зулюм, сінхай, Гоміньдан, Юань Шикай, Сунь Ятсен.

Тема реферату:

Діяльність Індійського національного конгресу на початку ХХ ст.

Контрольні завдання до семінарського заняття:

1. Охарактеризувати економічний і політичний розвиток Ірану в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.
2. Чому Іран перетворився у напівколонію?
3. Які були наслідки поразки іранської революції 1905–1911 рр.?
4. У чому полягала суть ідеології національного оновлення Індії в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.?
5. Якими були наслідки революційного підйому в Індії?
6. Розкрити передумови і причини молодотурецької революції.
7. Чому молодотурецький рух зародився і набув поширення саме у військовому середовищі?
8. Охарактеризувати причини і наслідки Сінхайської революції в Китаї.
9. Коли було утворено партію Гоміньдан?
10. Хто був першим тимчасовим президентом Китайської республіки?

Методичні рекомендації:

Політичні процеси на Сході першої половини ХХ ст. мали надзвичайно складний і багат шаровий характер. З одного боку, вони відображали увесь

комплекс соціальних явищ, тенденцій та інтересів ширшого східного суспільства. З іншого боку, політичне життя Сходу багато в чому формувалося під дією колоніальної політики західних держав, яка була особливо активною на межі XIX–XX ст. і в першій третині XX ст. Далі слід дати визначення терміну «пробудження Азії», зауваживши, що з початку 1905 р. країни Сходу з об'єктів колоніального суперництва поступово перетворюються на суб'єктів міжнародного права і політичної боротьби, переходячи до активного опору колонізаторам. Далі слід вказати на передумови та причини «пробудження Азії»: антиколоніалізм, підйом національної самосвідомості народів Сходу, вплив політичної культури монополій. Варто зазначити, що активізації національно-визвольних рухів на Сході сприяли російсько-японська війна 1904–1905 рр. і російська революція 1905–1907 рр.

На кінець XIX – початок XX ст. завершився процес поступового перетворення Ірану в напівколонію; вказати на соціальні наслідки цієї події. Проаналізувати початок та розвиток буржуазно-національного руху: виступи народних мас, поширення панісламістських ідей. Далі студенти повинні вказати на причини та передумови революційних подій 1905–1911 рр. в Ірані. Зазначити, що ця іранська революція була першою великою подією, яка ознаменувала собою пробудження Азії. Необхідно розглянути хід революції, розстановку класових сил, вплив російської революції 1905–1907 рр. на події в Ірані, посилення інтервенції. Студенти повинні довести, чому іранська революція потерпіла поразку.

Розглядаючи революційні події в Індії, варто зазначити, що в кінці XIX – на початку XX ст. з'явилися опозиційні до британської колоніальної адміністрації організації, що дало можливість соціально активним представникам індійської національної буржуазії об'єднатися і утворити національну партію західного типу – ІНК, представники якої і стали керівним ядром у національно-визвольній боротьбі. Вказати на прорахунки революційного руху 1905–1908 рр. в Індії.

Детально розглянути причини, хід подій і наслідки Молодотурецької революції 1908–1909 рр. в Османській імперії, Сінхайської революції 1911–1913 рр. в Китаї. Для глибокого і всебічного дослідження теми настійно рекомендується використовувати джерела.

Література

1. Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.): навч. посібник. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
2. Збірник документів з нової історії країн Азії та Африки: Навчально-методичний посібник / упоряд.: О. Ковальков, В. Філоретов. Кіровоград, 2012. 191 с.
<https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/yyfwgvLbZKpdv0e>

3. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
4. Іржавська А. П. Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» (постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід початку XX ст.) : для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.020302 – історія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 48 с.
5. Кириченко В. П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 168 с.
6. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.
7. Колоніалізм в історії країн Сходу (Актуальні проблеми вивчення): Навчально-методичний посібник / упор. О. Ковальков. Кіровоград, 2014 <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/nAcq12Sd6qiORY7>
8. Поп І. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI поч. – XX ст.). Академія, 2012. 376 с.
9. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки : Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). Київ : Либідь, 2007.
10. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2 т. Київ, 1995. Т. 1–2.
11. Шлапак А. Хронологічні таблиці з Нової історії країн Азії та Африки (кін. 16 – поч. 20 ст.). Київ : Саміт-Книга, 2018. 464 с.

Додаткова тематика рефератів

1. Створення та діяльність Ост-Індських компаній (Нідерландської, Французької, Англійської).
2. Соціально-економічні та політичні наслідки появи європейців на Сході.
3. Методи колоніальної експлуатації народів афро-азійського регіону.
4. Аграрні структури в умовах колоніально-капіталістичної економіки.
5. Зростання селянських рухів в країнах Сходу: причини та передумови.
6. Зародження національно-визвольного руху на Сході.
7. Особливості колоніалізму в кінці XIX – на початку XX ст.
8. Модернізація і культурний процес в країнах Сходу в кінці XIX – на початку XX ст.
9. Колоніальне суперництво на межі XIX–XX ст.
10. Будівництво Суецького каналу.
11. Народне повстання в Китаї 1900–1901 рр.
12. «Пробудження Азії».
13. Молодотурецька революція 1908–1909 рр. в Османській імперії.
14. Сінхайська революція 1911–1913 рр. в Китаї.
15. Культ імператора в Японії.
16. Католицька церква в Іспанській Америці (XVI–XVIII ст.)
17. Рух за реформи в Китаї наприкінці XIX ст.

18. Становлення сучасних форм політичного життя на Сході на початку XX ст.
19. Релігії та релігійно-культурні традиції Південної та Південно-Східної Азії на межі XIX–XX ст.
20. Політика самоізоляції на традиційному Сході.
21. Повстання Баба Діпо Негоро 1825–1830 рр. на Яві.
22. Перетворення Індонезії на голландську колонію.
23. Кримський А. Е. – сходознавець.
24. Особливості розвитку латиноамериканського регіону у колоніальний період (XVI–XVIII ст.).
25. Гаїті: від колонії до утворення незалежної держави (1789–1818 рр.)
26. Революційний рух 1808–1810 рр. і початок збройної боротьби в Іспанській Америці.
27. Громадянська війна в Мексиці 1914–1916 рр. Конституція 1917 р.
28. Молодотурецькі організації і їхня діяльність в кінці XIX – на початку XX ст.
29. Конституція Японії 1889 р.
30. Латиноамериканський регіон на початку XX ст. Економічний та соціально-політичний розвиток.

Тренувальні тести

Вкажіть династію імператорів, яка правила з середини XVII – до початку XX ст.:

- а) Мін;
- б) Цин;
- в) Юань;
- г) Тан.

Династія Цин правила в Китаї:

- а) 1368–1644 рр.;
- б) 1644–1911 рр.;
- в) 1331–1644 рр.;
- г) 1600–1912 рр.

Перший нерівноправний Нанкінський договір був підписаний з:

- а) Голландією;
- б) Англією;
- в) Росією.

Тяньцзін означає:

- а) «Небесна столиця»;
- б) «Небесна династія»;
- в) «Небесний король».

Титул Тянь-вана (небесного короля) отримав:

- а) Хун Сюцюань;
- б) Ян Сю-цін;

в) Ши Да-кай.

Опіумна торгівля у Китаї була легалізована у відповідності до Тяньцзінських договорів:

а) 1792 р.;

б) 1842 р.;

в) 1848 р.

Друга Опіумна війна Англії і Франції проти Китаю:

а) 1792–1798 рр.;

б) 1840–1842 рр.;

в) 1856–1860 рр.

Титул Тянь-вана (небесного короля) отримав:

а) Хун Сюцюань;

б) Ян Сюцін;

в) Ши Дакай.

Перша Опіумна війна тривала протягом:

а) 1792–1798 рр.;

б) 1840–1842 рр.;

в) 1857–1860 рр.

Нанкінський договір за результатами Першої Опіумної війни було підписано:

а) 29.08.1798 р.;

б) 29.08.1842 р.;

в) 29.08.1860 р.

У 1853 р. тайпіни проголосили своєю столицею місто:

а) Гуанчжоу;

б) Шанхай;

в) Пекін;

г) Нанкін.

Небесна держава великого благоденства (Тяйпінь Тяньго) була проголошена 1851 р. у місті:

а) Гуанчжоу;

б) Шанхай;

в) Пекін;

г) Юньань.

Дун-ван означає:

а) східний князь;

б) північний князь;

в) західний князь.

Бей-ван означає:

а) східний князь;

б) північний князь;

в) західний князь.

Політика самоізоляції Японії від зовнішнього світу називалася:

а) сакоку;

б) бакуфу;

в) мецуке.

Кінець політиці ізоляції Японії поклав договір «Про мир і дружбу» 31 березня 1854 р.:

- а) японсько-англійський;
- б) японсько-американський;
- в) японсько-російський.

У 1868 р. уряд очолив:

- а) принц Арісугава;
- б) Муцухіто;
- в) Такамаса.

Буржуазні реформи в Японії:

- а) 1792–1798 рр.;
- б) 1840–1842 рр.;
- в) 1867–1868 рр.

Які стабілізаційні реформи в Японії увійшли в історію під назвою «реформи ери Кансей»:

- а) реформи сьогуну Токугава Йошімуне (1716–1736 рр.);
- б) реформи регента Мацудайра Саданобу (1789–1801 рр.);
- в) реформи регента Мідзуно Тадакуні (1841 р.).

Який з наведених термінів означає «князь»:

- а) тенно;
- б) даймьо;
- в) сьогун.

Експедиція з якої країни підійшла до берегів Японії в 1641 р. і була повністю знищена:

- а) Португалії;
- б) Голландії;
- в) Англії.

«Ансейські угоди» були укладені в:

- а) 1853–1858 рр.;
- б) 1854–1860 рр.;
- в) 1850–1860 рр.

Диктатура сьогунів Токугава тривала:

- а) 250 років;
- б) 260 років;
- в) 265 років.

«Реставрація Мейджі» – це:

- а) державний переворот;
- б) буржуазні реформи;
- в) «відкриття Японії».

Закон «Про 4 стани» було відмінено в:

- а) 1863 р.;
- б) 1867 р.;
- в) 1869 р.

Загальна військова повинність запроваджена в Японії у:

- а) 1867 р.;
- б) 1869 р.;
- в) 1872 р.

У 1796–1924 рр. в Ірані правила:

- а) династія Сефевідів;
- б) династія Каджарів;
- в) династія Пехлеві.

Халісе і тиули – це:

- а) землі, пожалувані шахом Ірану за службу;
- б) общинні землі;
- в) землі, що належали вищому духовенству Ірану.

Бабідські повстання в Ірані:

- а) 1828–1848 рр.;
- б) 1848–1852 рр.;
- в) 1856–1758 рр.

Реформи Селіма III в Османській імперії носили загальну назву «нізам-і-джедід», що означає:

- а) «реформи»;
- б) «новий порядок»;
- в) «революція».

Ліквідація Махмудом II яничарського війська в Османській імперії:

- а) 1793 р.;
- б) 1801 р.;
- в) 1826 р.

Військово-ленну систему в Османській імперії було скасовано:

- а) 1793 р.;
- б) 1808 р.;
- в) 1834 р.;
- г) 1839 р.

Реформи Селіма III в Османській імперії припадають на:

- а) 1792–1793 рр.;
- б) 1807–1808 рр.;
- б) 1831–1839 рр.

Військові реформи наприкінці XVIII ст. проводилися в Османській імперії переважно:

- а) англійськими офіцерами;
- б) французькими офіцерами;
- в) російськими офіцерами.

28.05.1826 р. було видано указ про створення регулярної армії Османської імперії:

- а) Селімом III;
- б) Мустафою IV;
- в) Махмудом II.

Реформи Махмуда II в Османській імперії припадають на:

- а) 1792–1793 рр.;

б) 1807–1808 рр.;

в) 1831–1839 рр.

Хальса – це:

а) знать у Пенджабській державі;

б) сикхська община;

в) каста недоторканих.

Перша англо-майсурська війна (1767–1769 рр.) закінчилася:

а) поразкою Англії;

б) поразкою Майсурського князівства.

У третій англо-майсурській війні (1790–1792 рр.):

а) Південні Маратхські князівства і Хайдарабад виступили на боці Майсурського князівства;

б) Південні Маратхські князівства і Хайдарабад виступили на боці Англії.

Завоювання Індії Ост-Індською компанією завершилося 1849 р.:

а) захопленням Бенгалії;

б) приєднанням Майсура;

в) включенням Маратхського князівства;

г) анексією Пенджабу.

Введення системи тимчасового заміндарі і райятварі в Індії:

а) 1791–1810 рр.;

б) 1822–1827 рр.

Араби називали цю країну «країна чорних»:

а) Єгипет;

б) Судан;

в) Алжир.

Повстання Абд аль-Кадіра в Алжирі:

а) 1798–1801 рр.;

б) 1826–1832 рр.;

в) 1832–1847 рр.

Французька експедиція на чолі з Наполеоном в Єгипті діяла:

а) 1793–1798 рр.;

б) 1798–1801 рр.;

в) 1793–1801 рр.

Суецький канал було відкрито у:

а) 1850 рр.;

б) 1869 рр.;

в) 1879 рр.

Повстання негрів-рабів на о. Сан-Домінго 28.09.1791 р. очолив:

а) Ж. Дессалін;

б) Ф. Міранда;

в) Т. Лувертьюр.

Війна за незалежність іспанських колоній:

а) 1808–1810 рр.;

б) 1810–1826 рр.;

в) 1808–1826 рр.

Повстання у Венесуелі розгорілося в:

- а) 19 квітня 1810 р.;
- б) 19 квітня 1809 р.;
- в) 19 квітня 1808 р.

Об'єднані провінції Ріо-де-ла-Плати розпалися в:

- а) 1820 р.;
- б) 1822 р.;
- в) 1821 р.

Війна між Бразилією та Аргентиною:

- а) 1824–1827 рр.;
- б) 1825–1827 рр.;
- в) 1825–1828 рр.

Великобританія визнала незалежність Мексики та Колумбії в:

- а) 1823 р.;
- б) 1824 р.;
- в) 1825 р.

1804 р. о. Сан-Домінго повернуто назву:

- а) Гаїті;
- б) Болівія;
- в) Венесуела.

Назвіть 2 етапи війни за незалежність у Латинській Америці:

- а) 1791–1810 рр. та 1810–1815 рр.;
- б) 1810–1815 рр. та 1816–1826 рр.

У якому році було утворено віце-королівство Нова Гранада:

- а) 1739;
- б) 1740;
- в) 1738.

Револуція негрів-рабів на о. Сан-Домінго:

- а) 1790–1810;
- б) 1791–1800;
- в) 1791–1803.

Війна за незалежність іспанських колоній закінчилась визволенням:

- а) Перу;
- б) Чилі;
- в) Венесуели.

У 1815 р. Бразилії було надано статус:

- а) республіки;
- б) королівства;
- в) домініону.

Об'єднання північної, південної і східної частин о. Гаїті відбулося в:

- а) 1823;
- б) 1821;
- в) 1822.

Договір між США і Панамою про будівництво Панамського каналу був підписаний в:

- а) 1902;
- б) 1903;
- в) 1904.

Мексиканська революція відбулася в:

- а) 1911–1918;
- б) 1910–1917;
- в) 1911–1917.

Питання для підсумкового контролю

1. Імперія Цин на початку нового часу. Завершення формування територіальних меж Цинської держави.
2. Народне повстання у Китаї 1796–1804 рр.
3. Перша Опіумна війна 1840–1842 рр., її хід та наслідки.
4. Повстання тайпінів 1850–1864 рр., суспільний та державний лад Тайпін Тяньго.
5. Друга Опіумна війна 1856–1860 рр., її наслідки.
6. Імперія Цин за часів «політики самоізоляції». Франко-китайська війна 1884–1885 рр.
7. Японо-китайська війна 1894–1895 рр. Крах «політики самоізоляції» і колоніальне поневолення Китаю країнами Заходу.
8. Реформаторський рух у Китаї. Повстання іхетуанів 1898–1901 рр.
9. Сінхайська революція 1911–1913 рр. в Китаї. Китай в роки Першої світової війни.
10. Японія після завершення епохи середньовіччя. Реформи сьогуна Тотугава Йошімуне.
11. Розклад класичної соціально-економічної системи східного типу. Реформи Мацудайра Саданобу в Японії.
12. Експансія західних держав у Японію. Перший японо-американський договір 1854 р. «Ансейські договори» 1854–1860 рр.
13. Японія за епохи системних буржуазних реформ. «Реставрація Мейджі».
14. Японія в роки Першої світової війни.
15. Корея на зламі епох. Реформи Йонджо.
16. Боротьба за збереження режиму самоізоляції Кореї. Канхваський договір 1876 р.
17. Соціально-економічне та політичне становище В'єтнаму на зламі XVII і XVIII ст. Завершення формування територіальних меж.
18. Повстання тайшонів у В'єтнамі 1771 р., його характер та наслідки.
19. Колоніальне поневолення В'єтнаму Францією.
20. Індія на початку XVIII ст. Розпад Імперії Великих Моголів.
21. Завоювання Індії Ост-Індською компанією.
22. Народно-визвольне повстання сипаїв в Індії 1857–1859 рр.
23. Утворення Індійського національного конгресу. Тілак і його програма.
24. Індія в роки Першої світової війни.

25. Бірма (М'янма) після завершення епохи середньовіччя. Розпад держави Тунгу.
26. Перша англо-бірманська війна 1824–1826 рр. Друга англо-бірманська війна 1852 р.
27. Колоніальне поневолення Бірми Великобританією.
28. Сіам (Таїланд) за часів «золотого віку». Політика самоізоляції від європейських впливів.
29. Системні реформи другої половини XIX ст. в Сіамі.
30. Камбоджа за умов в'єтнамо-сіамського «подвійного старшинства». Боротьба за централізацію.
31. Колоніальне поневолення Камбоджі Францією.
32. Османська імперія на початку XVIII ст. Криза воєнно-експансіоністського режиму та територіальної цілісності імперії.
33. Танзимат. Реформи Селіма III та Махмуда II.
34. Кримська війна 1853–1856 рр., її наслідки.
35. Конституційний рух в Туреччині. Конституція 1876 р.
36. Російсько-турецька війна 1877–1878 рр., її наслідки.
37. Молодотурецька революція 1908 р.: причини та наслідки.
38. Туреччина в роки Першої світової війни.
39. Арабські країни в складі Османської імперії.
40. Реформи Мухаммеда Алі в Єгипті.
41. Іран після завершення епохи середньовіччя. Розпад держави Сефевідів та утворення держави Надір-шаха.
42. Встановлення Каджарської династії в Ірані.
43. Бабідські повстання в Ірані, причини їх поразок.
44. Реформи Еміра Низама (Мірзи Таги-хана) в Ірані.
45. Англо-іранська війна 1856–1857 рр. та її наслідки.
46. Іранська революція 1905–1911 рр. Іран в роки Першої світової війни.
47. Афганістан на початку XVIII ст. Дуранійська держава (1747–1818).
48. Англо-афганські війни, їх наслідки.
49. Завершення формування територіальних меж держави Афганістан. Реформи Шер Алі-хана.
50. Національно-визвольна боротьба народів Африки. Англо-бурські війни, їх наслідки.
51. Реконструкція Ефіопської держави на початку нового часу, боротьба за її об'єднання.
52. Реформи Теодроса II в Ефіопії.
53. Англо-ефіопська війна 1867–1868 рр., її наслідки.
54. Мусульманські держави Судану на етапі постсередньовіччя.
55. Колоніальне поневолення Тропічно-Екваторіальної та Південної Африки.
56. Соціально-економічне та політичне становище в країнах Латинської Америки в колоніальний період (XVI–XVIII ст.).
57. Революція негрів-рабів французької колонії Сан-Домінго 1791–1803 рр.
58. Війна за незалежність іспанських колоній 1810–1826 рр.

59. Мексиканська революція 1910–1917 рр., її наслідки.

60. Політика США в Латинській Америці. Країни регіону в роки Першої світової війни.

Рекомендована література

1. Головченко В. І., Рубель В. А. Нова історія країн Азії та Африки: Колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.): навч. посібник. Київ : Либідь, 2010. 520 с.
2. Кримський А. Історія Туреччини: Звідки почалася Османська держава, як вона зростала й розвивалася і як досягла своєї слави й могутності. Київ, 1996.
3. Збірник документів з нової історії країн Азії та Африки: Навчально-методичний посібник / упоряд.: О. Ковальков, В. Філоретов. Кіровоград, 2012. 191 с. <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/yyfwgvLbZKpdv0e>
4. Іржавська А. П., Терещенко Т. В. Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу : навчально-методичний посібник Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2015. 416 с.
5. Іржавська А. П. Методичні рекомендації до семінарських занять з курсу «Історія країн Азії, Африки та Латинської Америки нового часу» (постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід початку XX ст.) : для студентів денної форми навчання напряму підготовки 6.020302 – історія. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 48 с.
6. Кириченко В. П. Нова історія країн Азії, Африки та Латинської Америки: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 168 с.
7. Кіктенко В. О. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.
8. Колоніалізм в історії країн Сходу (Актуальні проблеми вивчення): Навчально-методичний посібник / упор. О. Ковальков. Кіровоград, 2014 <https://owncloud.kspu.kr.ua/index.php/s/nAcq12Sd6qiORY7>
9. Поп І. І. Нова історія країн Азії і Африки (XVI поч. – XX ст.). Академія, 2012. 376 с.
10. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки : Постсередньовічний Схід (XVIII – друга половина XIX ст.). Київ : Либідь, 2007. 560 с.
11. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії : в 2 т. Київ, 1995. Т. 1–2.
12. Шлапак А. Хронологічні таблиці з Нової історії країн Азії та Африки (кін. 16 – поч. 20 ст.). Київ : Саміт-Книга, 2018. 464 с.
13. Янів М. Історія Китаю. Від найдавніших часів до наших днів. Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2019.
14. Інтернет-ресурси

Зміст

Вступ.....	
Плани семінарських занять.....	
Додаткова тематика рефератів.....	
Тренувальні тести.....	
Питання для підсумкового контролю.....	
Рекомендована література.....	

Методичне видання

Іржавська Анжела Петрівна

кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин
ЧНУ ім. Б. Хмельницького

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ
ЗАНЯТЬ З КУРСУ «ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ, АФРИКИ
ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ НОВОГО ЧАСУ»
(постсередньовічний Схід XVIII ст. – колоніальний Схід
початку XX ст.)**

для студентів спеціальностей 014 Середня освіта (Історія); 032 Історія та
археологія ОС «бакалавр»

Підписано до друку 2023. Формат 60x84/16.
Ум. друк арк. 1,7. Тираж 100 пр.
Друк